

mişi aşan bu eserlerin büyük kısmını küçük hacimli risâleler oluşturur (bunların bir listesi ve yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 564-566; Habeşî, *el-Fikrû'l-İslâmî fi'l-Yemen*, s. 565-574; a.mlf., *Mû'elleftât*, s. 3-14). Zeydî fikhına dair *Câmi'ü'l-aḥkâm fi'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm* (*el-Aḥkâm fi beyâni'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm*) adlı eseri basılmıştır (I-II, San'a 1990). Burada geçen hadisler, İbn Ebû'n-Necm es-Sa'dî (ö. 646/1248) tarafından *Dürerü'l-eḥâdîşî'n-nebeviyye bi'l-esânîdî'l-Yahyâviyye* adlı bir eserde toplanmıştır (nşr. Yahyâ Abdülkerîm el-Fudayl, Beyrut 1399/1979, 1402/1982). Fikhî görüşlerinin yer aldığı bir diğer eseri de *Kitâbü'l-Munteḥab*'dır (yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 565). Muhammed Amâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd*'in (I-II, Kahire 1971) II. cildinde Hâdî-İlelhak'ın *er-Red 'ale'l-Mücebbireti'l-Ḳaderiyye*, *Kitâb fihî ma'rifetullah mine'l-'adl ve't-tevhîd*, *Kitâbü'r-Red ve'l-iḥticâc 'ale'l-Ḥasan b. Muḥammed b. el-Ḥanefiyye*, *Kitâbü'l-Cümle* (*Cümletü't-tevhîd*) ve *er-Red 'alâ ehli'z-zeyğ mine'l-müşebbihîn* adlı risâlelerini neşretmiştir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin, *Dürerü'l-eḥâdîşî'n-nebeviyye* (nşr. Yahyâ Abdülkerîm el-Fudayl), Beyrut 1402/1982, s. 191-205; a.mlf., *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* (nşr. Muhammed Amâre), Kahire 1971, nâşirin mukaddimesi, II, 5-27; Taberî, *Târîḫ* (Ebû'l-Fazl), VII, 180; Ali b. Muhammed el-Alevî, *Siretü'l-Hâdî* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1972; Hemdânî, *el-İktil*, Kahire 1368, X, 118, 181, 220; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 244; Yahyâ b. Hüseyin b. Müeyyed-Billâh, *Ġayetü'l-emânî fi aḥbârî'l-kuḫri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Aşûr), Kahire 1388/1968, I, 166-201; Ali b. Abdülkerîm b. el-Fudayl, *ez-Zeydiyye: nazariyye ve'l-taḫbîk*, Amman 1405/1985, s. 13-17, 155-157; Abdülvâsî' el-Vâsî, *Târîḫü'l-Yemen*, Kahire 1346, s. 21-23; Abdullâh b. Abdülkerîm el-Cürâfî, *el-Mükteṭaf min târiḫi'l-Yemen*, Kahire 1370/1951, s. 104-106; Brockelmann, *GAL*, I, 198; *Suppl.*, I, 315-316; A. K. Kazi, "Notes on the Development of Zaidî Law", *Abr-nahrain*, Leiden 1960-61, II, 36-40; Sezgin, *GAS*, I, 563-566; Habeşî, *el-Fikrû'l-İslâmî fi'l-Yemen*, s. 563-575; a.mlf., *Mû'elleftâtü ḥukkâmî'l-Yemen* (nşr. E. Niewöhner-Eberhard), Wiesbaden 1979, s. 1-14; Süheyl Zekkâr, *Aḥbârü'l-Ḳarâmiṭa*, Dimaşk 1402/1982, s. 85-110; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 139-187; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullah), VIII, 141; Kehhâle, *Mu'cem'ül-mü'elleftîn*, XIII, 191-192; M. Ebû Zehre, *el-İmâm Zeyd*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 509-516; R. Strothmann, "Die Literatur der Zaiditen", *Isl.*, I (1910), s. 358 vd.; II (1911), s. 51 vd.; a.mlf., "Zeydiyye", *IA*, XIII, 550; İsa Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, Samsun 1989, s. 91-92; W. Madelung, "al-Ḥadî ila'l-ḥaḳḳ", *EP² Suppl.* (İng.), s. 334-335.



SAFFET KÖSE

#### HADİKA

(حدیقه)

İstanbul'da  
dört devre halinde yayımlanan  
ilmî ve fennî, daha sonra  
siyasî muhtevalı gazete.

17 Zilkade 1286'da (18 Şubat 1870) çıkmaya başlamış, çeşitli aralıklarla yayımını sürdürerek 21 Cemâziyelevvel 1290'da da (17 Temmuz 1873) kapanmıştır. Üçüncü yayın döneminde, başta Nâmîk Kemal olmak üzere Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin bir kısım mensuplarının imzalı imzasız yazılarına yer veren gazete özellikle bu devrede kamuoyunda büyük ilgi uyandırmıştır.

Birinci dönem. "Ziraat, maarif ve sanayiden bahseder fûnûn gazetesi" alt başlığıyla haftalık olarak yayın hayatına giren ve boyutları bakımından dönemin en büyük gazetesi olan *Hadîka*'nın sayfalarında siyasî konulara yer verilmediği görülmektedir. İlk sayısındaki takdim yazısında cehaletin sebebiyet verdiği kötülük anlatılmış, ancak bundan kurtulmak suretiyle ileri Avrupa ülkeleri seviyesine ulaşmanın mümkün olabileceği belirtilmiş, bunun için çok çalışmak gerektiği ifade edilmiştir. Bu sebeple gazetede sadece ilim ve fen konularına yer verileceği açıklanmıştır. İmtiyaz sahipliğini Aşîr Efendi'nin yaptığı gazete çoğu imzasız olmakla birlikte özellikle ekonomiye dair dikkate değer makaleler yayımlanmasına karşılık okuyucudan fazla ilgi görmediği gerekçesiyle bir yıl sonra 19 Zilkade 1287'de (10 Şubat 1871) 51. sayı ile yayın hayatına son vermiştir.

Gazetede bu dönemde yayımlanan önemli bazı makalelerin şu başlıkları taşıdığı görülür: "Şübbân-ı Asra Dair Bazı Nesâyih ve Fûnûn-ı Muhtasara", "Banka

Ameliyat ve Muâmelâtı", "Târîh-i Hükemâ", "Matbuat ve Hakkâklara Dair", "Telif veyahut Tercüme Olunacak Kitaplara Dair Nizamnâme", "Vapor yani Buhar", "Kütüphaneler", "Küre-i Arz", "İlm-i Lugat", "Fünun", "Sanayi", "Nev'iyye". Makale başlıklarından da anlaşılacağı üzere bu dönemde *Hadîka* popüler bir bilim gazetesi hüviyetinde yayın yapmıştır.

İkinci dönem. *Hadîka* yayımına 25 Zilhicce 1287'de (18 Mart 1871) yine haftalık olarak tekrar başlamış, daha önceki yayın çizgisini sürdürerek genel konularda makaleler yayımlamıştır. Evkâf-ı Hümâyun Mektupçusu Mehmed Hâlis Bey, Eyüp Sabri Efendi, Şûrâ-yı Devlet Kalemi'nden Medenî Efendi imzalı bazı yazıların görülmeye başlandığı gazete henüz 13. sayıda iken 20 Rebîülevvel 1288'de (9 Haziran 1871) kapanmıştır. Bu dönemde yayımlanan makalelerden bazıları şunlardır: "Edebiyata Dair", "Kütüphâne-i Umûmî", "Türk Dili", "Kâğıt İmalinin Tarifi", "İlm-i Coğrafya".

Üçüncü dönem. *Hadîka*, 8 Ramazan 1289'da (9 Kasım 1872) yayımına yeniden başladığında bu defa eski hüviyetini tamamen değiştirerek günlük siyasî gazete haline gelmiştir. Çıkarmakta olduğu *İbret*'in geçici olarak kapatılmasından sonra kendisine yeni bir gazete yayımlama izni verilmeyen Ebüzziyâ Mehmed Tefvik tarafından kiralanan suretiyle neşredilmiştir. Bu yayımda dönemin Hâriciye Nâzırı Halil Şerif Paşa'nın da desteği olmuştur.

Ebüzziyâ Tefvik dışında Nâmîk Kemal, Şemseddin Sâmî, Ahmed Midhat Efendi ve diğer bazı Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarının da imzalı imzasız makaleleriyle çıkan gazetenin tirajı bu dönemde o gün için oldukça yüksek sayılabilecek bir rakam olan 3000'e ulaşmıştır.



Bu devrede sade bir dille yayımlanan gazetede hükümeti oldukça sert bir şekilde tenkit eden yazılar çıkmıştır. O tarihte Gelibolu'da mutasarrıf olduğu için N. K. imzasıyla yazan Nâmîk Kemal'in de hükümetin icraatını tenkit eden bazı yazıları "Hürriyet-i Efkâr", "Biz İstemsek Zelil Olmazdık", "Acaba İstanbul'dan Niçin Asker ve Vergi Alınmaz?", "Meslek Fikri" gibi başlıklar taşıyordu. Bir ara *Diyojen* gazetesinin "Kararnâme-i Âlî"ye dayanılarak kapatılması üzerine Ebüzziyâ Tevfik'in sert tenkitleri çıkmış, bu sebeple hükümet taraftarı gözükün *Hakâikü'l-vekâyi'* ve ayrıca *Basîret* gazetesiyse aralarında tartışmalar çıkmıştır. Bu yazılarıyla hükümetin dikkatini çeken *Hadîka*, "Tersane grevi" olarak bilinen, uzun süredir aylık alamayan işçilerin ayaklanması olayında onların dilekçelerini yayımlayarak işçi tarafını tutması sebebiyle "âdâb-ı devlet ü hükümete mugâyir neşriyatı" yüzünden Mütercim Rüşdü Paşa hükümeti tarafından süresiz kapatılmıştır. Ebüzziyâ Tevfik bu kapatma kararının, *Hadîka*'nın 54. sayısında, Mısır'da Osmanlı Devleti'yle Mısır arasında vuku bulan Nizip Muharebesi'ndeki mağlubiyeti gösteren kabartma bir heykelin teşhirine karşı hükümetin ilgisiz kalmasını tenkit eden bir yazı sebebiyle verildiğini söyler (*Yeni Osmanlılar Tarihi*, III, 502). Gazete, bu kapanışından kısa bir süre sonra yeniden yayımına izin verilmişse de 56. sayıdan sonra tekrar iki ay tatil edilir. Ebüzziyâ Tevfik tarafından 29 Muharrem 1290'

da (29 Mart 1873) yeniden haftalık olarak yayımlanmaya başlanan *Hadîka*'nın 58. sayısı "Çocuklara Mahsus Gazete" adıyla çıkmıştır. Bu sayının neşrinde üç gün sonra, Nâmîk Kemal'in meşhur *Vatan yahut Silistre* piyesinin Gedikpaşa Tiyatrosu'nda temsili dolayısıyla çıkan olaylar üzerine, gazetenin başta Nâmîk Kemal ve Ebüzziyâ Tevfik olmak üzere bazı yazarları tutuklanarak sürgüne gönderilir. Ancak imtiyaz Âşir Efendi'de olduğundan gazete kapatılmayıp yayımını 59. sayıdan itibaren Ebüzziyâ'nın yardımcıları olan Şemseddin Sâmî üstlenir.

Şemseddin Sâmî, 63. sayıda hükümetin Rusya politikasını tenkit eden bir yazı yayımlayınca Matbuat İdaresi kendisine ihtarda bulunmuştu. Fakat onun ihtarına sert bir dille karşılık vermesinin ardından endişelenen Âşir Efendi, başına bir iş gelmesinden korkarak hükümete başvurup gazetenin yayımını 64. sayıdan sonra geçici bir süre için bizzat ertelemiş ve bu durumu diğer gazeteler aracılığıyla ilân etmiştir (20 Safer 1290/19 Nisan 1873).

Dördüncü dönem. *Hadîka* bir ay kadar kapalı kaldıktan sonra bu defa Şemseddin Sâmî gazeteyi Âşir Efendi'den kiralamış ve 22 Rebülevvel 1290'dan (20 Mayıs 1873) itibaren kendi adına siyasi hüviyette ve günlük olarak çıkarmaya başlamıştır. Bu devrede yine hükümetin politikasını tenkit etmekten geri kalmayan Şemseddin Sâmî'nin bu tür muhalefet yazıları dolayısıyla nihayet gazete 42. sayısında yayın imtiyazı da feshedilerek bir daha çıkmamak üzere kapatılmıştır (21 Cemâziyelevvel 1290/17 Temmuz 1873).

Başlangıçta La Turquie ve Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye Matbaası'nda basılan *Hadîka*, ikinci yayın döneminden kapanmasına kadar Ebüzziyâ'nın Tasvir-i Efkâr Matbaası'nda basılmıştır. *Hadîka*, özellikle yaptığı siyasi tenkitlerle Türk gazetecilik tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, o dönemde diğer bir kısım süreli yayın organlarında olduğu gibi, bir defa okunup atılacak bir gazete şeklinde düşünülmediğinden her sayısında sayfa numaraları devam ettirilmiş ve ilk dönemde 51. sayının sonunda sekiz sayfa üzerinden gazete toplam olarak 408 sayfaya ulaşmıştır. İlk sayılarında yer alan tebrik mahiyetindeki yazılardan gazetenin özellikle ordu mensupları arasında ilgi uyandırdığı anlaşılmaktadır. Sütunlarında okuyucu mektuplarına da yer

verilen *Hadîka*'da zaman zaman *Ceride-i Askeriyye*, *Zevrâ*, *Gülşen-i Saray* ve *Ma'mûretü'l-Aziz* gibi devrin diğer gazetelerinden iktibaslar yapılmış, ayrıca gazete, yayın hedefi doğrultusundaki kitap ilânlarından ücret alınmayacağına bildirilmesiyle dikkat çekmiştir.

*Hadîka*'nın ikinci ve üçüncü dönemlerinin yayımcısı Ebüzziyâ Tevfik 1290 (1873) yılına ait olmak üzere bir de *Salnâme-i Hadîka* adlı yıllık çıkarmıştır. Küçük ebatla ve 22 + 149 sayfa hacmindeki bu kitap aynı zamanda ilk basın salnâmesi olmuştur. *Salnâme-i Hadîka*'da gazeteden seçilmiş bazı makalelerin ve her salnâmede bulunan takvim ve istatistik bilgilerinin dışında *Hadîka* da dahil olmak üzere yirmi sekiz Osmanlı gazete ve dergisi hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Hasan Duman'ın tesbitine göre ilk üç döneme ait koleksiyonları İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde bulunan *Hadîka*'nın dördüncü döneme ait sayıları Millî Kütüphane koleksiyonları arasındadır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Ebüzziyâ Mehmed Tevfik, *Salnâme-i Hadîka*, İstanbul 1290; a.mlf., *Yeni Osmanlılar Tarihi*, İstanbul 1973-74, II, 166, 188-192; III, 477-508; Selim Nüzhet [Gerçek], *Türk Gazeteciliği*, İstanbul 1931, s. 52, 59, 61; Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdaresi ve Politikaları* [baskı yeri yok], 1943, s. 32, 36; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihinin Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul 1962, s. 63-64; Nâmîk Kemal'in *Husûsî Mektupları* (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara 1967, I, 223-225; Fuad Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1968, s. 110, 111, 115; Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970, I, 214, 222-223, 225; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Ankara 1971, s. 153-154, 156; A. D. Jelyakov, *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın* [İstanbul], ts., s. 88; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 244-245; Hasan Duman, *Katalog*, s. 128-129; İlhan Yerlikaya, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi*, Van 1994, s. 91, 115, 182; Fethi Tevetoğlu, "Hadîka", *TA*, XVIII, 297-298; Fevziye Abdullah Tansel, "Ebüzziyâ Tevfik", *İA*, IV, 100; Ziyad Ebüzziyâ, "Hadîka", *TDEA*, IV, 4-5; a.mlf., "Ebüzziyâ Mehmed Tevfik", *DİA*, X, 375, 378.



NESİMİ YAZICI

#### HADİKATÜ'İ-CEVÂMÎ'

(حدیقة الجوامع)

Hüseyin Ayyansarâyî'nin  
(ö. 1201/1787)

XVIII. yüzyıl sonlarına kadar İstanbul'da mevcut cami, tekke ve zâviyeler hakkında bilgi veren eseri  
(bk. HÜSEYİN AYYANSARÂYÎ).

*Hadîka*'nın ikinci döneme ait 25 Zilhicce 1287 (18 Mart 1871) tarihli ilk sayısının başlığı

